

آشنایی با فقه تربیت

پدیدآورنده (ها) : اعرافی، علیرضا

فقه و اصول :: نشریه پژوهش‌های فقهی تا اجتهاد :: تابستان ۱۳۹۳ - پیش شماره ۱۱

صفحات : از ۵۱ تا ۵۶

آدرس ثابت : <https://www.noormags.ir/view/fa/articlepage/1190501>

تاریخ دانلود : ۱۴۰۲/۰۷/۲۴

مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی (نور) جهت ارائه مجلات عرضه شده در پایگاه، مجوز لازم را از صاحبان مجلات، دریافت نموده است، بر این اساس همه حقوق مادی برآمده از ورود اطلاعات مقالات، مجلات و تألیفات موجود در پایگاه، متعلق به "مرکز نور" می باشد. بنابر این، هرگونه نشر و عرضه مقالات در قالب نوشتار و تصویر به صورت کاغذی و مانند آن، یا به صورت دیجیتالی که حاصل و بر گرفته از این پایگاه باشد، نیازمند کسب مجوز لازم، از صاحبان مجلات و مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی (نور) می باشد و تخلف از آن موجب پیگرد قانونی است. به منظور کسب اطلاعات بیشتر به صفحه [قوانین و مقررات](#) استفاده از پایگاه مجلات تخصصی نور مراجعه فرمائید.

- تربیت اعتقادی فرزندان از منظر فقه
- تأثیرات دانش فقه بر مسائل دانش تربیت
- تبیین چرایی فقه تربیتی
- فقه التربیه نظریه ای نو در علوم تربیتی اسلامی
- نگاهی به تعامل فقه و تربیت با تأکید بر نقش فقه در تربیت
- نگرشی نو به فقه تربیتی بر پایه فقه القرآن
- بررسی تعلم حدیث از منظر فقه تربیتی
- فقه التربیه «تعامل فقه و تربیت»
- گسترش موضوع فقه نسبت به رفتارهای جوانی
- نمازآموزی به فرزندان در فقه تربیتی اسلام
- فقه تربیتی، کاری ارزشمند که باید به تبیین مرزهای آن با اخلاق پرداخت؛ بررسی و نقد کتاب فقه تربیتی
- درآمدی بر فلسفه فقه تربیتی

عناوین مشابه

- بررسی مواد ۱۱۰۴ و ۱۱۷۸ قانون مدنی ایران در خصوص تربیت اولاد از دیدگاه فقه و حقوق با مطالعه ی تطبیقی
- بررسی میزان آشنایی طلاب و دانشجویان شهر قم با فقه سیاسی امام خمینی
- آشنایی با شاخصه ها و ویژگی های تعلیم و تربیت اسلامی و بهره گیری از آن ها برای آموزش کودکان دبستانی
- اطلاع رسانی: برنامه ی راهبردی ورزش در انگلستان چشم اندازی برای ۲۰۲۰؛ آشنایی معلمان تربیت بدنی با برنامه های راهبردی کشورهای پیشرفته در تربیت بدنی و ورزش (قسمت دوم)
- برنامه ی راهبردی ورزش در انگلستان چشم اندازی برای ۲۰۲۰؛ آشنایی معلمان تربیت بدنی با برنامه های راهبردی کشورهای پیشرفته در تربیت بدنی و ورزش (۴)
- تربیت معلم فکور؛ آشنایی با برنامه های جدید رشته زبان انگلیسی در دانشگاه فرهنگیان (بخش پایانی)
- آشنایی با ساختار تربیت دینی و راهکارهایی برای پذیرش آن در سنین کودکی
- تربیت شهروند خوب از طریق آموزش منش (آشنایی با انجمن ها و تشکل های مرتبط با کودکان و نوجوانان)
- آشنایی با طرحها تربیت معلم در کشورهای در حال توسعه (دل سوزان دانشمند یا خودباوران حرفه مند (۲))
- آشنایی با دفتر بین المللی تعلیم و تربیت: (دفتر پژوهش نظام های آموزشی جهانی سازمان پژوهش و برنامه ریزی

سلسله مصاحبه‌های آشنایی با عرصه‌های نوین فقهی

آشنایی با فقه تربیت

گفتگو با استاد اعرافی

تاجتاج

سال سوم - پیش‌شماره‌ی یازدهم - تابستان ۹۳

استاد علیرضا اعرافی فرزند عالم ربانی حضرت آیت الله محمد ابراهیم اعرافی، آذر ۱۳۳۸ در میبد از شهرهای استان یزد تولد یافت. وی تحصیلات حوزوی را از سال ۱۳۵۰ آغاز کرد و سالها از محضر بزرگانی همچون آیت الله حاج شیخ مرتضی حائری، استاد شهید مرتضی مطهری، آیت الله جوادی آملی، آیت الله تبریزی و آیت الله وحید خراسانی بهره برد. ایشان افزون بر تحصیل در حوزه، سالها سطوح عالی فقه، اصول، فلسفه و عرفان را تدریس کرده و از شخصیت‌های شناخته شده در حوزه و دانشگاه است. استاد به طور تخصصی در عرصه اسلامی سازی علوم انسانی به ویژه علوم تربیتی نظریه پردازی می‌کند. در این زمینه تالیفات متعددی از ایشان منتشر شده که از میان آنها کتب زیر را می‌توان نام برد:

فلسفه تعلیم و تربیت، فقه تربیتی، وحدت حوزه و دانشگاه، فقه هنر (مجسمه و نقاشی).

● **تاجتھا:** لطفاً تعریفی از فقه و تعریفی از دانش تربیت بیان نموده و بفرمایید نسبت فقه و تربیت چیست؟

واژه فقه در لغت حداقل به سه معنا به کار می‌رود: «مطلق علم و آگاهی»، «مطلق فهم» و «فهم همراه با دقت و تأمل». واژه فقه در معنای اصطلاحی خود، از معنای لغوی دور نیست و مفهوم «درک عمیق و ژرف‌اندیشی» با آن همراه است. اصطلاح فقه در سنت اسلامی دگرگونی‌هایی را داشته است و به طور کلی، دو اصطلاح دارد: فقه در اصطلاح رایج قرآن و روایات، به معنای شناخت همه معارف دین (اعم از عقاید، احکام و اخلاق) بود؛ تا اینکه واژه فقه در لسان متشرعان به دلیل تولید رشته‌های علوم اسلامی و تخصصی شدن شاخه‌های علمی و نیز کاربرد زیاد، درباره احکام فرعی (بخشی از معارف دین) حقیقتی دیگر یافت. در تعریف اصطلاحی مشهور، فقه عبارت است از علم به احکام شرعیّه عملیّه‌ای که از راه ادله تفصیلیّه به دست آید.

معادل لفظ «تربیت» در زبان انگلیسی، واژه «education»، به معنای بیرون کشیدن، پروردن، صورت بخشیدن و آموختن است. واژه تربیت کاربردهای گوناگونی دارد که عبارت است از: نهاد آموزش و پرورش، محصول تربیت، برنامه و محتوای تربیت، فرایند ارتباط مربی و متربی.

به نظر مختار، «تغییر و دگرگونی تدریجی در گستره زمان»، جزء جدایی‌ناپذیر و جنس تعریف از مفهوم تربیت است.

معمولاً از دانشی که به حوزه تعلیم و تربیت می‌پردازد با عبارت جمع (علوم تربیتی) یاد می‌شود. مجموعه علوم تربیتی در ابتدا محصول حضور دانش‌های دیگر، مانند فلسفه، جامعه‌شناسی و غیره در عرصه تعلیم و تربیت و ابراز علاقه این دانش‌ها برای بررسی مسائل تربیتی بود. با رشد و بالندگی مطالعات تربیتی، گرایش‌های متعددی بالغ بر شانزده رشته، مطالعه زوایای گوناگون فرایند تعلیم و تربیت را بر عهده گرفتند.

درباره اینکه آیا علوم تربیتی موجود دانشی واحد و مستقل به شمار می‌رود یا اینکه صرفاً مجموعه دانش‌های کنار هم چیده شده است، دو دیدگاه ترکیب انضمامی و اتحادی مطرح است؛ اما در دیدگاه مختار با تفکیک وضعیت علوم تربیتی موجود و علوم تربیتی مطلوب و با تمایل به دیدگاه ترکیب اتحادی در وضعیت موجود، درباره وضعیت مطلوب پیشنهاد داده که باید «دانش تربیت» با ویژگی‌هایی متمایز تأسیس شود.

با این توضیحات، روشن می‌شود که میان عناصر دو دانش تربیت و فقه نسبت‌هایی وجود

تاجتھا

دارد. نسبت موضوع این دو علم، «عام و خاص من وجه» است و «رفتارهای اختیاری مکلفان در مقام تربیت»، موضوع مشترک این دو است. همچنین در گستره طولی (گستره زمانی و عمر انسان) و عرضی (ساحت‌های وجودی انسان) فقه و دانش تربیت، همسانی‌هایی مشاهده می‌شود؛ برخلاف گستره ارتفاعی (قله‌های معنایی و معنوی). از نظر اخباری و انشایی بودنِ محمول‌ها، نسبت عام و خاص مطلق بین محمول این دو دانش برقرار است و محمول‌های تجویزی، نقطه اشتراک آنها تلقی می‌شود. در عنصر هدف نیز تناسب‌هایی وجود دارد. هدف اولیه این دو دانش، هدفی معرفتی است و هدف نهایی هر دو، کمال انسان است و در شماری از اهداف واسطه‌ای نیز اشتراک‌هایی دارند. از نظر روش شناختی و منابع معرفتی، روش عقلی و نقلی و نیز منبع عقل و نقل، در هر دو مشترک است (هرچند در جزئیات تفاوت‌های فراوانی وجود دارد).

قلمرو «موضوع فقه تربیتی» همه کنش‌ها و واکنش‌های اختیاری مکلفان (اعم از مربیان، متریان و همه عوامل انسانی در عرصه تعلیم و تربیت) را دربر می‌گیرد. محمول گزاره‌های فقه تربیتی، عبارت از احکام شرعی است که اعتبارها و مجعول‌های شارع برای مکلفان به شمار می‌رود.

در مقام تعریف فقه تربیتی باید گفت: «فقه تربیتی دانشی است که رفتارهای اختیاری صادرشده از مربیان و متریان در مقام تربیت، را از لحاظ اتصاف آنها به یکی از احکام پنج‌گانه بررسی می‌کند و برای هر رفتاری حکمی را از ادله آن استنباط می‌کند».

تأییدها

• تأییدها: مراد از فقه التریبه و تفاوت آن با فقه الاخلاق چیست؟

اجمالاً فقه تربیتی، حضور پررنگ و تخصصی فقه در عرصه تربیت و آموزش و پرورش و تعیین حکم شرعی برای رفتارهای اختیاری مکلفان اعم از مربی و متربی و عوامل انسانی دیگر است. اظهار نظر فقه درباره رفتارهای جوارحی، در همه عرصه‌ها و نیز عرصه تعلیم و تربیت در فقه موجود، رایج است؛ بنابراین، تأسیس فقه تربیتی ناظر به رفتارهای جوارحی مربیان و متریان، نه تنها امکان دارد؛ بلکه واقع شده؛ اما برای اظهار نظر فقهی درباره رفتارهای جوانحی و نیز رفتارهای جوانحی در عرصه تعلیم و تربیت، به سه دلیل می‌توان استدلال کرد:

۱. قاعده جامعیت شریعت؛
۲. تعیین حکم برای افعال جوانحی در روایات معصومان علیهم السلام؛
۳. پاسخ نقضی و استشهدا به فتاوی فقیهان گذشته درباره افعال جوانحی.

ضرورت تأسیس فقه تربیتی به دلیل آن است که فرایند تربیت، نقشی محوری در تکامل و تحول فردی و اجتماعی دارد. کارآمدی دین و فقه در اداره جامعه نیز مستلزم آن است که به خلأهای قانونی و شرعی در عرصه آموزش و پرورش پاسخ گوید.

با این توضیحات و نیز این نکته که می‌توان تربیت را به دگرسازی و اخلاق را به خودسازی اختصاص داد؛ تفاوت فقه تربیتی و فقه اخلاق فقط در قلمرو موضوع این دو خلاصه می‌شود؛ به این معنا که موضوع فقه تربیتی فقط «رفتارهای دگرسازانه مکلفان» تلقی می‌شود و «رفتارهای خودسازانه مکلفان» به فقه اخلاق مربوط است. همچنین رفتارهای تبلیغی که سطح تأثیرگذاری، استمرار و پایداری کمتری نسبت به رفتارهای تربیتی و پرورشی دارد، از گستره فقه تربیتی بیرون است و در موضوع «فقه تبلیغات» قرار می‌گیرد.

● **تأیید:** فقه التریبه بیشتر جنبه فقهی دارد یا تربیتی و آیا می‌توان آن را یک حوزه میان رشته‌ای جدید دانست؟

فقه تربیتی دانشی میان‌رشته‌ای است. از جهت موضوعی جنبه تربیتی دارد و از جهت حکم‌شناسی جنبه فقهی.

● **تأیید:** طرح مسائل فقه التریبه چه ضرورتی دارد و چه کارکرد تئوری و عملی در جامعه می‌تواند داشته باشد.

کارکردهای فقه تربیتی به دو بخش کارکردهای علمی و عملی قابل طبقه‌بندی است. کارکردهای علمی فقه تربیتی عبارت است از: استنباط احکام تعلیم و تربیت، تأسیس بخش «فقه التریبه» در فقه، نظام‌مندی درون‌دانشی، زمینه‌سازی برای تحلیل تربیتی از گزاره‌های فقه تربیتی، طراحی رفتارهای تأسیسی در تعلیم و تربیت، کمک به طراحی نظام تربیتی اسلام، زمینه‌سازی برای اسلامی‌سازی علوم تربیتی.

کارکردهای عملی آن عبارت است از: تأمین پشتوانه تقنینی برای مجامع قانونگذار در عرصه تعلیم و تربیت و توان برنامه‌سازی و برنامه‌ریزی برای سیاستگذاری‌ها و اقدام‌های عملی.

● **تأیید:** پیشینه فقه تربیت را از لحاظ منابع فقهی، اخلاقی، روایی و تفسیری بیان فرمایید. هرچند فقه تربیتی به شکل مدون در اندیشه اسلامی سابقه‌ای ندارد؛ اما تک‌گزاره‌های آن در منابع فقهی، اخلاقی، روایی، تفسیری موجود است و پشتوانه نظری تأسیس و ترسیم این دانش میان‌رشته‌ای را فراهم کند.

تأیید

• **تاجت:** فقه تربیت چه اهدافی دارد؟

با توضیحات بالا هدف روشن شده است. هدف اولیه فقه تربیتی، مانند دانش فقه، استنباط احکام است؛ هرچند رساندن مکلف به اهدافی میانی (مانند تهذیب، تزکیه و غیره) و هدف غایی (مانند قرب و رضوان الهی) را نیز در نظر دارد.

• **تاجت:** روند تحقیق و پژوهش در فقه تربیت چگونه است؟ آیا روشی غیر از روش فقهی

عام دارد؟ آیا فقه تربیت نیازمند اصول فقه جدیدی است؟

روش شناسی فقه تربیتی، تابع روش شناسی دانش فقه است؛ با این بیان روشن می شود که فقه تربیتی به اصول فقهی مجزا نیازمند نیست؛ هرچند تخصصی شدن موضوع در فقه تربیتی بر روند پژوهش تأثیر دارد؛ مانند مراحل طرح پرسش، تحدید موضوع، پیشینه شناسی، فهم ادله قرآنی و روایی، «تشخیص و تطبیق عناوین اولیه بر مصادیق تربیتی»، «تشخیص و تطبیق عناوین ثانوی بر مصادیق تربیتی» و «تشخیص تحوّل در مصادیق موضوع های تربیتی».

• **تاجت:** درونمایی از مباحث فقه تربیت را بیان فرمایید. آیا مسائلی مانند مبانی تربیتی،

دیدگاه های تربیتی، تحلیل های تربیتی و... هم داخل در فقه تربیت هستند یا نه؟

همه مسائل حوزه آموزش و پرورش، اعم از مسائلی که در متون دینی سابقه دارد یا مسائل مستحدثه، در گستره فقه تربیتی قرار دارد و این دانش در سه سطح تعیین احکام اولی، ثانوی و حکومتی با این مسائل روبه رو می شود. به این ترتیب، «وظایف مورد انتظار فقه تربیتی» عبارت است از: گردآوری و تنظیم گزاره های تربیتی موجود در فقه رایج، طرح موضوع های جدید تربیتی و تلاش برای استنباط حکم اولی آنها، بررسی و اعمال قواعد عمومی و بیان احکام ثانوی، بررسی اختیارهای حکومت در عرصه تعلیم و تربیت. فقه تربیتی بخشی از بخش های فقه موجود است و در دسته بندی های ارائه شده برای فقه، جایگاهی به خود اختصاص می دهد. فقه تربیتی در کنار معارف اسلامی دیگر، مانند فلسفه تربیتی، اخلاق تربیتی، تفسیر تربیتی، حدیث و سیره تربیتی می تواند در سامان دهی و تنظیم نظام تربیتی اسلام نقش ایفا کند.

• **تاجت:** چه پیش نیازهایی برای علاقه مندان به پژوهش در این زمینه وجود دارد؟

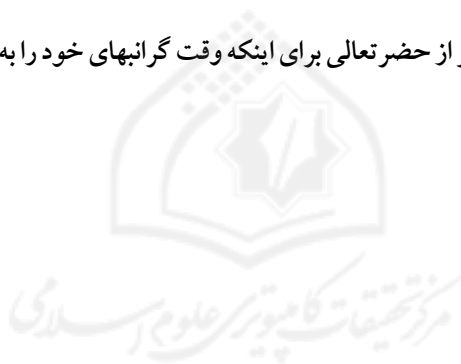
قاعدتاً باید فقه دان باشد و فقه و اصول را به خوبی خوانده باشد و مسیر تحصیلی آینده اش نیز در مسیر فقه و اصول باشد. در عین حال باید یا تحصیلات تعلیم و تربیتی در حد کارشناسی یا ارشد و یا حتی دکتری داشته باشد والا کتاب های عمومی و تخصصی

تعلیم و تربیت را بخواند تا بتواند در عرصه موضوع‌شناسی از ادبیات تربیتی موجود به دور نباشد.

● **تاجتاج:** به عنوان شخصی آگاه از این رشته چه موضوعاتی را برای پژوهش در این زمینه توصیه می‌فرمایید.

همه‌ی حوزه‌های تربیتی اهمیت و جایگاه ویژه‌ای دارند؛ اما با توجه به شرایط عصر حاضر استخراج آموزه‌های فقه شیعی در تربیت خانوادگی و نیز ساحت‌هایی چون تربیت اعتقادی، تربیت عبادی، تربیت اخلاقی اهمیت به سزایی دارد. هرچند اسلام به عرصه‌هایی چون تربیت اجتماعی، تربیت سیاسی و تربیت فنی و حرفه‌ای و حتی تربیت زیست‌محیطی و تربیت هنری و زیبایی‌شناختی و... توجه داشته و دارد و احکام شرعی این قلمروها باید استنباط شود.

● **تاجتاج:** با تشکر از حضرت‌تعالی برای اینکه وقت گرانبهای خود را به مجله تخصصی تاجتاج اختصاص دادید.

تاجتاج